

Foto: iStockphoto.com

Oppvask i opptakssystemet

Av Oda Oline Omdal, rådgiver i Civita

Kunstig høye karaktersnitt, unge som sitter hjemme og samler på alderspoeng. Dette er realiteten bak dagens opptakssystem til høyere utdanning. Det er et system som er lite samfunnseffektivt, og det gjør ikke elevene bedre forberedt på fremtiden.

I 2022 la Opptaksutvalget (NOU 2022:17 Veier inn – ny modell for opptak til universiteter og høyskoler) frem et forslag til ny opptaksmodell for høyere utdanning. Utvalget ble satt ned av Solberg-regjeringen, og målet var blant annet et regelverk der alder ikke trumfer kompetanse. Mange bruker lang tid på å komme i gang med studiene, og poenggrensene har blitt kunstig høye. Mange tar opp fag i flere år for å komme inn på drømmestudiet.

Poenggrensene for de mest populære studiene i Norge øker stadig, og konkurransen er stor.

I 2022 kom 64 000 av 133 000 søkere inn på førstevalget sitt i Samordna opptak.

Våren 2024 er det ventet å komme en stortingsmelding med nytt forslag til opptakssystem.

Den skal i utgangspunktet være basert på utredningen fra Opptaksutvalget, som ble ledet av Marianne Aasen, tidligere Arbeiderpartiet-politiker og nå spesialrådgiver ved Oslo Met. I denne foreslås det blant annet å fjerne alderspoengene, tilleggspoeng for førstegangstjeneste og muligheten for å forbedre karakterer fra videregående opplæring. Det er også foreslått en standardisert opptaksprøve.

Opptaksutvalget pekte på at dagens regelverk har et komplisert system for å rangere søkere, og at dette har utilsiktede effekter. Derfor har utvalget foreslått noe det kaller en helhetlig modell for opptak til høyere utdanning.

Dette notatet drøfter problemer med dagens opptakssystem til høyere utdanning og hvordan et nytt opptakssystem kan se ut.

Dagens opptakssystem

I dag konkurrerer søkere til høyere utdanning innenfor to kvoter; førstegangskvoten og ordinær kvote. I førstegangskvoten kan man søke i tre år etter man er ferdig på videregående. For de fleste betyr det til og med fylte 21 år. I denne kvoten får man poeng for realfag og språkfag på nivå 3. På noen studier får man også kjønns-poeng.

Alle som ikke går under kriteriene for førstegangskvoten, havner i ordinær kvote. Her kan man også konkurrere med alderspoeng, poeng for militærtjeneste og poeng for høyere utdanning – i tillegg til eventuelle realfagspoeng og kjønns-poeng. Alderspoengene er to poeng per år, som vil si at en som har 5,0 i snitt fra videregående, vil ha 5,8 i snitt etter fire år.

I dag er det svært høye poengkrav, særlig på populære studier som medisin, industriell økonomi og teknologi, psykologi og rettsvitenskap. Det er også tilsynelatende bred politisk enighet om at det er tilleggspoengene som fører til disse kunstig høye snittene.

Særlig alderspoeng er mye omdiskutert. I dag får man to poeng for alder hvert eneste år. For fullført førstegangstjeneste, folkehøyskole og for 60 studiepoeng utdeles det ett poeng. Dersom man har både førstegangstjeneste, noen alderspoeng og et år på folkehøyskole, kan man altså løfte karakteren sin med nesten en hel karakter.

Dette fører også til at mange må vente på å få alderspoeng, før de i det hele tatt har en sjanse til å komme inn på drømmestudiet. Det er lite samfunnsøkonomisk lønnsomt at norske elever utsetter utdanningen sin bare for å tjene opp alderspoeng.

Verdens eldste studenter

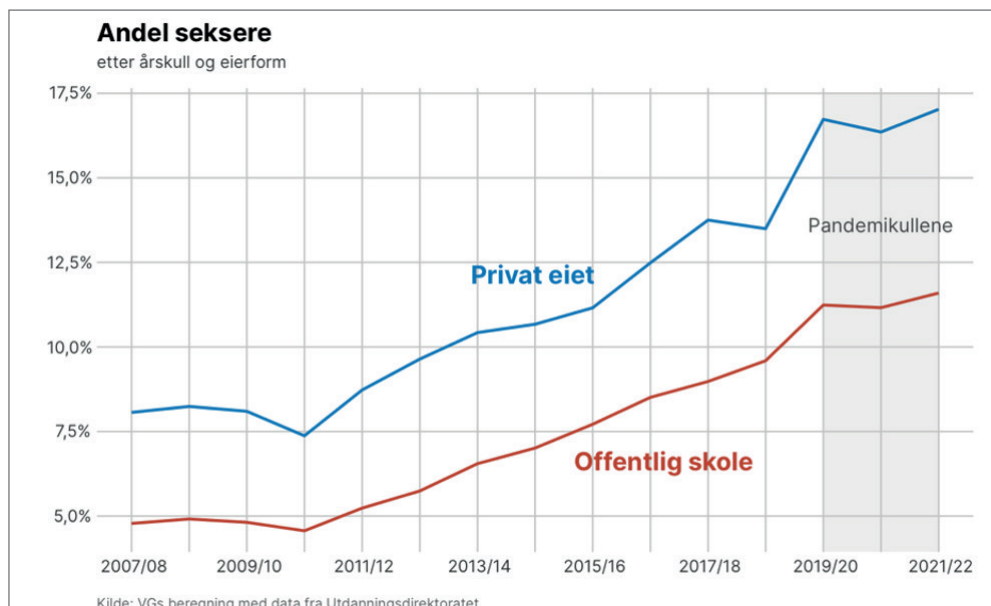
En av problemstillingene som trekkes frem i utredningen om et nytt opptakssystem, er at Norge har gamle studenter. Flere bruker argumentet om at Norge har eldre studenter enn resten av Europa, men stemmer det ?

Tall fra OECD viser at nordmenn kommer tidlig inn i utdanning, sammenliknet med andre OECD-land. Av alle Norges 18-24-åringer er én av tre i høyere utdanning. Gjennomsnittsalderen for førstegangsstuderende er 22 år, som er i tråd med snittet for OECD. Til sammenlikning er snittet 25 år i Danmark, 24 år i Sverige og 23 år i Finland. Omtrent 68 prosent av norske studenter er under 30 år. Snittet har vært likt siden 2006.

Årsaken til at Norge, i gjennomsnitt, har eldre studenter enn andre land, er at vi også har høy studietilbøyelighet blant 30-50-åringer som studerer deltid eller tar videreutdanning. Denne gruppen eksisterer i liten grad i eksempelvis Italia og Frankrike. At Norge har eldre studenter i videreutdanning er resultat av en villet politikk og kan knyttes direkte til tanken om livslang læring.

Karakterinflasjon under koronapandemien

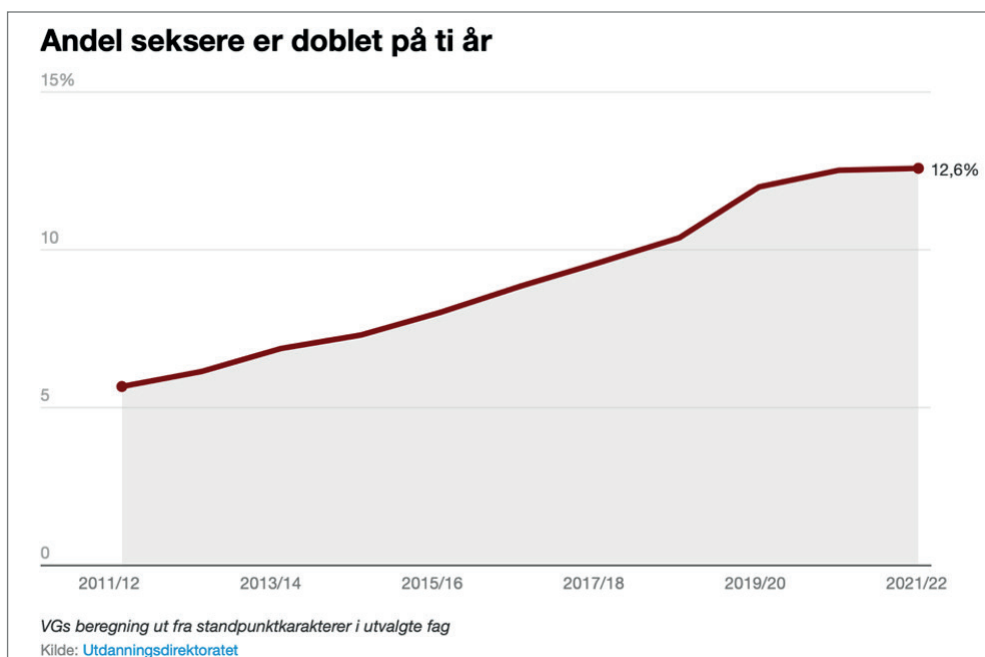
Under koronapandemien så det ut til at «alle» fikk bedre karakterer. Kanskje skyldes det at de fleste vurderinger gjennomført på hjemmekontoret, med flere hjelpemidler tilgjengelig. Skriftlige prøver ble byttet med innleveringer og høringer ble til fagsamtaler på Teams med alle notater tilgjengelig. Det bidro etter all sannsynlighet til karakterinflasjon; snittet på medisinstudiet ved UiO, for eksempel, steg fra 61,6 i 2021 til 62,4 i 2023. Det samme gjelder Industriell økonomi og teknologi-ledelse ved NTNU, hvor snittet gikk fra 60,7 i 2020 til 63 i 2023. (1) Dette vil altså si at en videregående elev må ha karakteren seks i så å si alle fag for å komme inn på disse studiene. I tillegg er man avhengig av realfagspoeng for å komme over 6-tallet.

VGs analyse av tall fra Utdanningsdirektoratet viser at andelen seksere i de privateide skolene utgjorde 17 av 100 karakterer sist skoleår. Før pandemien var tallet 13,5. I offentlig skole økte tallet fra 10 til 12 i samme periode.

Statistikk fra Utdanningsdirektoratet viser det gis dobbelt så mange seksere for elever som er født i 2003, sammenliknet med elevene født i 1993.

Fenomenet med karakterinflasjon etter pandemien er særlig fascinerende sett opp mot PISA-undersøkelsen fra 2022, som viser at elever presterer dårligere i både matte, lesing og naturfag enn i 2018. Lektor Øystein Jetne mener økningen i gode karakterer skyldes at elevene blir mildere bedømt. Det er ingen vitenskapelige undersøkelser som tyder på at elevene presterer så mye bedre de siste tre årene enn de gjorde før, mener han.

Avlyst eksamen ga økt karaktersnitt

Våren 2020 ble eksamen på videregående skole avlyst på grunn av pandemien. Det samme skjedde i 2021 og 2022. Dette har sannsynligvis fått store konsekvenser for hvor høye inntaksgrensene er på studier i dag.

Tall fra Utdanningsdirektoratet viser at elever vanligvis får en karakter lavere på skriftlig eksamen enn de får som standpunkt. Dette gjelder særlig for elever som har høyere karakterer. Av dem som har karakter 6 i standpunkt i norsk, får bare 15 prosent karakter 6 på eksamen. Resten går ned i karakter.

En rapport utgitt av KS (kommunesektorens interesseorganisasjon) viser at lærere og skoleledere lot tvilen komme elevene til gode under pandemiårene. En yrkesfaglærer sier: «*Man blir redd for å få klager. Lærerne følte seg ikke så gode på digital undervisning, selv om vi gjorde så godt vi kunne. Var vi i tvil, vippet vi elevene opp.*»

Tilsynelatende hadde pandemikullene flaks med at det ble «lettere» å få gode karakterer, uten at dette nødvendigvis betød at kompetansen var høyere. De høye karaktersnittene har også ført til karakterinflasjon i opptakssystemet til høyere utdanning.

Privatistordningen

Karakterinflasjonen de siste årene har gjort at flere har sett seg nødt til å forbedre karakterene sine for å komme inn på drømmestudiet.

I NOU'en som kom i 2022, foreslås det å avskaffe privatistordningen og dermed fjerne muligheten til å forbedre karakterer. I det nye forslaget fra utvalget vil 80 prosent av søkerne komme inn på en kvote utelukkende basert på karakterer, mens de resterende 20 prosentene tar en opptaksprøve, etter modell av svenske *Högskolprovet*. For dem som søker med bare karakterer, er det foreslått at man også skal kunne få kjønnspoeng.

Et av argumentene for å avskaffe privatistordningen er at norsk ungdom bruker årevis på å ta opp fag. Fakta er at de fleste som melder seg opp til eksamen for å forbedre en karakter, er under 22 år. Kun to prosent bruker mer enn ett år på å forbedre sine resultater, viser tall fra [SSB](#).

Et argument for å beholde privatistordningen, er muligheten for kompetanseheving. For eksempel er det et selvstendig poeng at noen som drømmer om å bli lege, bør få muligheten til å ta opp fag som kjemi og biologi, for å ha et solid grunnlag for å gjøre det bra på studiet. En som har hatt disse fagene på videregående, vil stille vesentlig sterkere på en eventuell opptaksprøve enn en elev som valgte bort disse fagene. Ved en generell opptaksprøve oppnår man sannsynligvis bare et enda større karakterjag, der det pugges for å bestå og ikke for å lære.

Forslaget til Opptaksutvalget innebærer at man ikke skal kunne ta opp et fag man allerede har bestått. Det vil si at dersom man har 3 i matematikk, skal man ikke få muligheten til å få en 4'er eller 5'er. Dersom elever innser at de ikke vil få den karakteren de trenger for å nå et mål, kan de da i verste fall stryke med vilje, slik at de senere får muligheten til å ta opp faget og få en bedre karakter. Dette kan føre til at man får motsatt effekt av den man har ønsket, fordi flere utsetter fag og bruker lenger tid på å fullføre videregående skole.

SSB har dokumentert at tre av fire privatister tar nye fag. Den siste fjerdedelen forbedrer fag som de har fra før, og består stort sett av elever med svake karakterer som 2 eller 3. For en elev som ønsker å studere for eksempel teknologifag, vil det være et betydelig kompetanseløft å gå fra en 2'er til en 5'er i naturfag. Det er tross alt ikke bare et tall; det er også snakk om hvor mye kompetanse eleven sitter igjen med etter endt utdanningsløp.

Det kan virke som at et av argumentene for å avskaffe privatistordningen er at de som forbedrer karakterer, vil inn på jus, medisin eller psykologi. Men realiteten er at de som får studiekompetanse etter privatisteksamen, stort sett søker seg til fag som sykepleie, IT- og lærerstudier. Dette er positivt, da det er mangel på særlig sykepleiere og lærere. Flertallet av privatistene forbedrer seg altså til studier som samfunnet har stort behov for at noen skal velge.

Et annet argument som ofte brukes når man snakker om privatistordningen, er at det fører til karakterpress, fordi noen får mulighet til å «betale» for gode karakterer. Men som vist tidligere i notatet, har karakterinflasjonen vært til stede også i videregående de siste årene. Det blir derfor uriktig å skyldte på privatistordningen alene.

Bekymring for realfag

Ingrid Schjølberg, dekan ved fakultet for informasjonsteknologi og elektroteknikk ved NTNU, uttrykker stor bekymring for at den nye ordningen kan føre til at flere velger bort realfag som de tror det kan være krevende å få en god karakter i. Utvalget foreslår nemlig å fjerne poeng for valgfag i videregående skole, noe som stort sett gjelder realfag. Hun frykter at dette vil føre til at færre velger realfag, og at det, som konsekvens av dette, blir færre som utdanner seg innen teknologifag.

Ved fakultet for ingeniørvitenskap på NTNU, uttrykkes det stor bekymring for at det ikke lenger skal være mulig å forbedre karakterer i fag som er bestått. Innenfor teknologiske fag er kompetanse fra start helt avgjørende for å henge med. Fakultetet har poengtert i sitt hørings svar at stryk- og frafallsprosenten er signifikant høyere hos studenter som har lave karakterer i fag som matematikk fra videregående skole.

Om Opptaksutvalgets forslag om å fjerne privatistordningen går gjennom, kan dette bety at flere faller fra, fordi de ikke har hatt mulighet til å øke kompetansen sin.

Kjønns poeng

Et annet tema som har vært mye omdiskutert, spesielt det siste året, er kjønns poeng. Tall fra Khrono viser at antall studietilbud med kjønns poeng har blitt redusert de siste to årene. For kvinner ble antallet redusert fra 112 i 2021 til 31 i 2023. For menn ble tallet økt fra 10 til 11 studietilbud mellom 2021 og 2023.

Prorektor ved NTNU Marit Reitan sier at de opplever at kvinneandelen synker når kjønns poengene fjernes. Kanskje bør det da være opp til det enkelte studiestedet å bestemme hvilke studier som skal ha kjønns poeng og ikke. Formålet med slike poeng bør være å utjevne kjønnsbalansen, ikke å ha mer av ett kjønn enn et annet.

I fjor sommer skrev avisene om flere som hadde byttet juridisk kjønn for å komme inn på industriell økonomi og teknologiledelse. Dette er et eksempel på at kjønns poeng kan ha motsatt effekt. Det kan være positivt med kjønns poeng, dersom det faktisk utjevner kjønnsbalansen, men slik det ser ut nå, fører poengene til skjevfordeling.

Tilleggs poeng er ut

Som statistikken i starten av notatet viser, har det skjedd en betydelig karakterinflasjon de senere årene. Det skyldes sannsynligvis en blanding av flere ting, men kombinasjonen av høye karakterer og tilleggs poeng har gjort inntakskravene til høyere utdanning svært høye.

Derfor vil det være lurt å avskaffe alders poeng, poeng for folkehøyskole og høyere utdanning, kjønns poeng og kanskje poeng for førstegangstjeneste. Da står man kun igjen med karakterer fra videregående, pluss eventuelle realfags poeng.

Realfags poengene er et viktig insentiv for å få flere til og søke på naturvitenskaplige fag, og ikke minst til å velge realfag på videregående skole. De øvrige poengene gir kunstig høye karaktersnitt og bidrar til at flere tar opp fag.

Dersom man fjerner tilleggspoengene, kan man også minimere sannsynligheten for at elever må ta opp fag. Likevel bør privatistordningen være tilgjengelig for elever som av ulike grunner trenger å forbedre en karakter eller heve kompetansen sin. Det er ikke alltid ting går som planlagt. Derfor er det viktig at det også innen utdanning er mulighet til å få en ny sjanse. Fjerner vi muligheten til å ta opp fag, går vi mot ny sjanse-prinsippet.

Oppfordring til Kunnskapsdepartementet

I den norske skolen bør det være et prinsipp at man strekker seg lengst mulig for at flest mulig skal lykkes. Fjerner man muligheten for å ta opp fag og heve kompetansen, kan man i verste fall utelukke en hel gruppe fra høyere utdanning som ikke har gode nok karakterer i den store kvoten, og ikke høy nok kompetanse til å mestre en opptaksprøve i den mindre kvoten.

Hvis Norge skal leve av kompetanse i tiden som kommer, kan vi ikke lukke døren for dem som ønsker å ta høyere utdanning. Kunnskapsdepartementet bør ta tak ved roten av problemet, nemlig at tilleggspoeng skaper kunstig høye poenggrenser. Da bør man fjerne poengene, ikke studentenes mulighet til å bli bedre studenter med mer kompetanse.

Civita er en liberal tankesmie, som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt kunnskap og oppslutning om liberale verdier, institusjoner og løsninger, og fremme en samfunnsutvikling basert på respekt for individets frihet og personlige ansvar. Den enkeltes publikasjons forfatter(e) står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemeldinger, slik at vi kan rette opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på odaoline@civita.no eller civita@civita.no

Kilder:

Bakken, J., Ertesvåg, F., Møller, L. Oddstad, G. Og Vik, I. – *Sekser-smitten* (2022) <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/O88xdw/saa-mye-oekte-karakterene-paa-vgs-under-pandemien>

Larsen, H. Og Tønnesen, E. – *Langt færre studier med kjønnspoeng* (2023) <https://www.khrono.no/langt-faerre-studier-med-kjonns-poeng-fra-123-til-42/765543>

Mæle, S.: *Slutt på å forbedre karakterer: studentleder frykter økt karakterpress* (2023) <https://www.universitetsavisa.no/karakterer-morten-eidsvaag-althe-opptakssystem/slutt-pa-a-forbedre-karakterer-studentleder-frykter-okt-karakterpress/375122>

Opptaksutvalget: NOU 2022:17 – *Veier inn – ny modell for opptak til universiteter og høyskoler* (2022) <https://opptaksutvalget.no>

Statistisk sentralbyrå: *Personer som er forbedringsprivatister i mer enn et år* (2023) <https://www.ssb.no/utdanning/videregaende-utdanning/artikler/personer-som-er-forbedringsprivatister-i-mer-enn-ett-ar>

Tønnesen, E. : *Nedslående resultater for norske elever i matematikk, naturfag og lesing* (2023) <https://www.khrono.no/nedslaende-resultater-for-norske-elever-i-matematikk-naturfag-og-lesing/831056>

Utdanningsdirektoratet – *Karakterstatistikk for videregående skole*: <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-videregaende-skole/karakterer-vgs/>